

ЕЗИКОЗНАНИЕ

LINGUISTICS

НАЗВАНИЯ ЗА „РАЗЛИЧНИ“ ХОРА В БАНАТСКИЯ ГОВОР

Калина МИЧЕВА-ПЕЙЧЕВА

Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“, Българската академия на науките,
България

E-mail: kalina.micheva@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1018-140X

NAMES OF THE "DIFFERENT" PEOPLE IN THE BANAT DIALECT

Kalina MICHEVA-PEYCHEVA

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences, Bulgaria

E-mail: kalina.micheva@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1018-140X

ABSTRACT: The vocabulary of the Banat speech has not been subject to ethnolinguistic analysis. This article makes a first attempt to lay the linguistic material within the framework of the language - culture relationship. The motivations for naming in folk beliefs and rituals are sought. Lexemes are also interpreted in the light of diachronic linguocultural studies with attention to their historical appearances and their successors in dialects. The choice of names for the "different" people is dictated by the important place they have in all mythology, religion, and culture as mediators between the sacred and the profane.

Several names for people who can approach the divine and interpret the messages of the deities are attested in the Banat dialect. They are conventionally divided into three groups: 1. those who can do magic; 2. those who predict the future; 3. those who heal with incantation and other practices. Some of the lexemes have two meanings and name two types of mediators. In the Banat speech the verb *бая* is found, which is found already in the Old Bulgarian period: *баяти*, also in archaic and New Bulgarian damascenes: *бая*, *баялница* 'fortune-teller; a woman who foretells the future'. In Father Maurizio's 1845 Dictionary there are lexemes from the same root: *бая* and *байене*. The linguistic facts prove that regardless of religion - Orthodox or Catholic - Bulgarians keep the traditional practices of incantation.

KEYWORDS: Banat lexemes, history of Bulgarian language, traditional culture

1. Увод

Банатският говор и култура са специфично явление поради тяхната изолираност от българските корени повече от три века. На езика на банатските българи са посветени много сериозни изследвания (Милетич, 1900, 1987; Стойков, 1967, 1968; Неделчев, 1994; Нягулов, 1999). Съществува и проучване на социолингвистичните аспекти на говора, в което авторката Ил. Ганева с методите на модерната социолингвистика достига до съществени изводи за чуждоезиковите влияния върху банатския говор – немско, унгарско, румънско, сръбско-хърватско, както и за намаляващото присъствие на българския език (Ганева, 2019). Затихващата функция на родния език е повод и за публикуването на два речника от банатския автор J. Vasilčin (Vasilčin, 2015, 2022). Лексиката на банатския говор не е била обект на етнолингвистичен анализ. В тази статия се прави първи опит за полагане на лингвистичния материал в рамките на връзката език – култура. Търсят се мотивациите за назоваването в народните вярвания и обреди. Лексемите се тълкуват и с оглед на диахронната лингвокултурология, като се обръща внимание на техните исторически появи и на наследниците им в диалектите.

Изборът на имена за „различните“ хора е продиктуван от важното място, което те заемат във всяка митология, религия и култура като медиатори между сакралното и профанното. Според Дж. Фрейзър във всички архаични общества съществуват хора с особени дарби, които осигуряват защитата на рода (2006, с. 23 – 25). С утвърждаването на християнството поради връзката им със старите езически божества те се определят като слуги на дявола. В традиционната култура обаче се запазват баячките, врачките, гадателите и под., които свързват

своята сила с християнския Бог и продължават да помагат на простосмъртните в борбата им за оцеляване. Те са главни персонажи в много ритуали. Към „различните“ хора се причисляват и тези с друго вероизповедание, названията им разкриват отношението на общността към тях.

Материалът за банатския говор е ексцерпиран от книгата на Ст. Стойков „Лексиката на банатския говор“ (Стойков, 1968), както и от двата речника на J. Vasilčin. Съпоставителните езикови данни са извлечени от старобългарските класически произведения (Старобългарски речник, 1999, 2009; Старославянский словарь, 1999), от апокрифни молитви (Попконстантинов, 2002; Цонев, 1923), от Тихонравовия дамаскин (Дьомина, 1971), Ловешкия дамаскин (Младенова, Велчева, 2013), Троянския дамаскин (Иванова, 1967), от първия запазен в ръкописен вид Българско-италиански речник, съставен от отец Маурицио през 1845 г. (Абаджиева, 2020) и др. Диалектните лексеми са издирени в Архива на Българския диалектен речник в Секцията по диалектология и лингвистична география (АБДР/ABDR).

2. Названия на „различни“ хора

В банатския говор са засвидетелствани няколко названия за хора, които могат да се доближат до божественото и да разтълкуват посланията на божествата. Условно те се разделят на три групи: 1. тези, които умеят да правят магии; 2. тези, които предсказват бъдещето; 3 тези, които лекуват с баене и други практики. Някои от лексемите имат по две значения и назовават два типа медиатори.

Лексемата *баурк'а* има две значения: ‘магьосница’ и ‘баячка’ (Стойков, 1968, с. 38). Тя се отнася до жена с особени дарби да въздейства на природата и човека по чудодееен начин и да изцелява болните. Тази двузначност е мотивирана от ролята на баячките в българската традиционна култура. В много ритуали за премахване на болестите вещите жени успяват да извършат чудо и да помогнат на страдащия, известни са: *хвърляне на плач* (с. Аврен, с. Здравец, Варненско) за успокояване на болно плачещо дете; *духване, лизване, поплюване*, чрез които баячката дава от силата си на болния (Георгиев, 2013); *измети* (Прилеп) за прогонване на болестта със сребърна метличка; *ляне на куришум* (Севлиево) за лекуване на уплах и др. Следователно номинацията в банатския говор по семантични признаци не се отличава от процесите в българските диалекти. По същия начин диалектните думи *баячка, баба, баснарка, врачка, знайница, знахарка, магьосница* назовават ‘жена, която лекува с баене’ и ‘жена, която гадае’.

Специфичен за *баурк'а* е словообразователният ѝ облик. Лексемата е образувана с изключително редкия и непродуктивен суфикс *-ур* плюс наставката *-ка* за ж. р. От глагола *бая* ‘лекувам със словесни заклинания и др.’ в българския език се образуват съществителни от ж. р.: *баялка* (Врачанско), *баячка* (Плевенско, Пловдивско, Софийско, Кюстендилско и др.), *баилка* (Великотърновско, Севлиево), *байарица* (Благоевградско, Елинпелинско) и др. със суфикси, които са широко разпространени. Според езиковедите суфиксът *-ур* има аугментативна и експресивна функция. Те привеждат примерите: *славей – славур; жаба – жабура; ряпа – ряпура; къща – къшура (къшурка); жълт – жълтур (жълтурко); ламтя – ламтурник* (Кочев, Тетовска-Троева, 1973, Кочева, Кочев, 1973). Вероятно и лексемата *баурк'а* отразява представите на банатските българи за значимостта на жените магьосници и баячки в битието им. Със сигурност този словообразователен модел е доказателство и за старинността на названието.

В банатския говор е засвидетелстван и глаголят *бая*, който се открива още в старобългарския период: *вяти ‘бая’* (Симеонов сборник, 1991), също и в архаичните и новобългарските дамаскини: *бая* (Костенецки, Тихонравов и Ловешки дамаскин), *баялница* ‘врачка; жена, която предсказва бъдещето’ (Тихонровов и Троянски дамаскин). В Речника на отец Маурицио от 1845 г. има лексеми от същия корен: *бая* и *байене*. Езиковите факти доказват, че независимо от вероизповеданието – православно или католическо – българите пазят традиционните практики на баене.

В говора на банатските българи съществуват и названията *врачар* ‘мъж, който гадае и предсказва бъдещето’, и *врачарк'а* ‘жена, която гадае и предсказва бъдещето’, в следните контексти: *Врачаре му ѝ казал съту, как'е за б'ий; Циганк'ите са врачарк'и* (Стойков, 1968, с. 53). В диалектите за ‘гадател’ и ‘гадателка’ се откриват подобни лексеми: *врачар* (Белослатинско, Стружко), *врач* (Врачанско, Карловско), *врачок* (Ихтиманско), *врачарка* (Белослатинско), *врачка* (Варненско, Врачанско, Пирдопско, Старозагорско). Според учените

етимолози първоначалното значение на праславянския корен е ‘заклинател, баяч’ (БЕР 1 1971, с. 183), но в историята на българския език то претърпява няколко трансформации. В старобългарския език *врачъ* означава ‘лекар, целител’, като в духа на християнската парадигма се подчертават безсилието на обикновените целители и мощта на Бог да излекува всеки вярващ: *отъ обычъныхъ врачевъ отъчаявъшихъ св. молитвъхъ сътвори въви Супрасълски сборник 559.11*). Тази семантика се съхранява през вековете в книжовния език чак до възрожденската литература: *А който научи медицината, да бъде врач, в който град пожелает*. (Н. Бончев, Съч. I, 77, РБЕ 2, 1979, с. 405). В диалектите се утвърждават две значения на *врач*: ‘гадател’, което е свързано с първичната семантика на корена, и ‘народен лечител’, което е преосмислено от утвърденото книжовно значение ‘целител’ след появата на заемките *лекар* и *доктор*, изместили названието *врач*. Днес те са засвидетелствани и в художествени произведения (РБЕ 2, 1979, с. 404 – 405). В банатския говор се среща едно от значенията, което изтъква ролята на врачаря и врачарката в традиционните вярвания, свързани с гадаенето на бъдещето като ладуване, гадаене по бъдника на Бъдни вечер и др. Със семантика ‘човек, който лекува’ банатчани използват думите *дофтур* и *церник*.

От корена *гат-* в банатския говор се откриват две лексеми: *гатам* и *гатачка* като название на жена с особена дарба да предсказва бъдещето (Стойков, 1968, с. 57). Тази употреба не е изолирана в българския език. Подобни лексеми се срещат точно в източните диалекти, с които е свързан банатският: *гатач* (Никополско, Свищовско), *гатачка* (Трънчовица, Никополско). Тяхната семантика е по-широка – те означават лица, които гадаят и лекуват с баене и други традиционни средства (Витанова и др., 2021, с. 143, 146). В българските обреди е известно сурвакането на първи януари, когато по къщите минават млади мъже или момчета, за да пожелаят здраве на стопаните. В Охридско и Прилепско сред сурвакарите или василчарите има *гаталец*, *гатач*, който предсказва бъдещето на хората в общността. Според етимолозите тези думи произхождат от староиндийски корен и често се смесват с производните на корен *гад-* като *гадател*, *гадаляц* (БЕР 1, 1971, с. 232). Те са наследници на глагола *гатати* ‘предричам’ (Симеонов сборник, 1991). В Речника на отец Маурицио от 1845 г. са включени лексемите *гатач* и *гатачка*, преведени на италиански с *Indovino* и *Indovina* ‘мъж и жена, които предсказват, пророкуват’, тоест налице е общност в говора на павликяните от Пловдивско, чийто пастир е бил отец Маурицио, и павликяните (*палк'ените*, както те самите се наричат) в Банат. Лингвистичният материал от диалектите и историята на книжовния ни език показва, че *гатач* и *гатачка* са важни участници в съграждането на традиционната българска обредност.

Банатският говор предлага още названия на медиатори между сакралното и профанното: *врѣжатор* ‘мъж, който прави магии’ и *врѣжаторка* 1. ‘жена, която прави магии’ и 2. ‘жена, която предсказва бъдещето’. Цитиран е контекстът: *Врѣжаторете прават маг'и* (Стойков, 1968, с. 54). От корена *враж-*, без редукция на неударено *a*, в българските диалекти се откриват следните лексеми: *вражалец* (Северозападна България), *вражалъц* (Кюстендилско, Трънско), *вражар* (Югозападна България), *вражатор*, *вражаторин* (Белослатинско, говор на банатските българи), *вржалец* (Монтанско), *вражалка* (Петричко), *вражарица* (Софийско), *вражарка* (Ботевградско), *вражачка* (Югозападна България) със същата семантика. Според етимолозите те са образувани от глагола *вража* със значения ‘враждувам’, ‘хитрувам’ и ‘гадая, врачувам’ (БЕР 1, 1971, с. 179 – 180), а този глагол е свързан със съществителното *враг*, което в старобългарския език означава и ‘дявол’ (срв. Синайски евхологий 95a5, 105a6). В банатския говор *врак* е основно название на противника на Бога в християнството. Среща се и заемката от гръцки *г'аф* < *гявол* < *дявол*. В говора е налице резултатът от семантичния процес на пренос от *врак* ‘дявол, който хитрува и мами’ до *врѣжатор* ‘човек, който предсказва бъдещето и от гледна точка на християнските постулати също мами’. Още в старобългарския език е засвидетелствано съществителното *вражние* ‘гадаене’, като в контекста от Синайския евхологий тази способност на някои хора се осмисля като резултат от дяволско прелъстяване: *врагомъ зълѣ прѣлѣщамъ. присно въпѣдѣаѣ ... въ чародѣаниѣ. въ вражнииѣ* 68b1. Лексемата *врак* / *враг* е заета в румънски, където с румънската наставка *-тор* се образува *вражатор*, а тя от своя страна отново се връща при банатските българи. Специфичният словообразователен облик на *вражатор*, *вражаторка* е характерен само за банатския говор – както в пределите на Румъния и Сърбия, така и в Белослатинско, където след Освобождението на България от османско владичество се завръщат

стотици българи от Банат. Историята на тези лексеми разкрива връзките между езика на банатчани и румънския и в същото време без съмнение ги приобщава към българските диалекти, отразяващи особения статут на всички хора, които умеят да гадаят.

В банатския говор има наследници на още един разпространен корен за назоваване на специалните хора: *маг*- от гръцки. Става дума за лексемата *магьосница* ‘жена, която прави магии’, производна на *маг’ъ* ‘магия, чудодейно въздействие’, засвидетелствана в контекста: *Та е била маг’осница и преварла мончету* (Стойков, 1968, с. 134). Тази заемка от новогръцки се утвърждава в новобългарските дамаскини, където обаче е преминала от говоримия български език, среща се в Тихонравовия, Троянския и Ловешкия дамаскин (Младенова, Велчева, 2013, с. 116). В текстовете са засвидетелствани *магия*, *магесник*, *магийство*, *магийски*. Очевидно *магьосница* е дума, която българските павликяни пренасят при преселението си след Чипровското въстание и по-късно през 1726 – 1731 г. Тя се среща в диалектите: *магесница* (Ихтиманско, Карловско, Кюстендилско, Разложко), *магешница* (Тракия), *маджосница* (Пернишко). В Речника на отец Маурицио от 1845 г. са включени лексемите *магьоско* и *магьосник*, които са изтълкувани с италиански думи от корена *mag*-. Тоест става дума за хора, които правят магии. Правенето на магии и хората, способни да извършват магии, в цялата християнска книжнина, но също така и в част от народните вярвания, се осмислят като нещо лошо и вредоносно, често пъти свързано с дявола. Затова лексемите с корен *маг*- имат и отрицателни конотации.

В езика на банатските българи са засвидетелствани още две лексеми, които в историята на българския език претърпяват интересно развитие. Става дума за *вещер* ‘зъл дух, който смуче млякото на кравите’ и *вещица* 1. ‘голяма нощна пеперуда’, 2. ‘голямо насекомо, подобно на муха’. Например: *Вештьца – туй голема муфъ* (Стойков, 1968, с. 50). От първоначалното значение на *вещица* ‘веща жена с умения да осъществява връзка между божествата и хората’ в българския език не са запазени следи (БЕР 1, 1971, с. 140 – 141). Но и по езикови причини – произход от праславянски корен, близък до старобългарското *вѣдати* ‘зная’, и по културноисторически причини – отгласването на вещите жени от сакралното пространство след приемането на християнството, може да се приеме, че вещиците със сигурност са били с изключително важни функции в политеистичните общества. Те са осигурявали защитата на божествата при раждане, сватба, умирање, при болест и нараняване. Отглас от това архетипно осмисляне откриваме в лексемата *вещерица* (Искрец, Софийско) – ‘жена, която лекува с баене’. С утвърждаването на монотеизма хората с подобни дарби се заклеймяват. Официалната религия налага представата за нечиста сила, назована *вещица*, която въздейства върху природата и човека по вредоносен начин. Този етап от развитието на културната семантика на думата е засвидетелстван в старобългарския език: съществителното *вѣщица* присъства в надпис на оловен амулет от 10. – 11. в., публикуван за първи път от К. Попконстантинов и след това включен в Допълнението към Старобългарския речник (Старобългарски речник, 2009, с. 1300): глагола *же вѣщица дрѣвѣ (!) плодовитѣ*. Същият мотив за вещицата и изкореняването на плодовитото дърво се разработва и в апокрифна молитва срещу вещица в сборник № 273 НБКМ от 17. в. (виж по-подробно Мичева-Пейчева, 2017, с. 219). Лексемата *вѣщица* се среща и в други апокрифни молитви от сборник № 631/ 102 НБКМ (Цонев, 1923). В историята на книжовния ни език лексемата *вещица* вече е християнизирана и означава ‘зла сила’ (виж по-подробно Мичева, 2017), а лексемата *вещер* е със значение ‘зъл дух’, както е засвидетелствана и в банатския говор. В говоримия език обаче чрез метафоризация с лексеми от корена *вещ*- започват да се назовават и хора, които използват свръхестествени сили и могат да вредят на цялото битие, както и свадливи и грозни жени (РБЕ 2, 1979, с. 138). В диалектите с подобно значение са и лексеми, образувани от същия корен, но с други суфикси: *вещугарица* (Врачанско), *вещерица* (Панагюрско, Самоковско), *вещугарник* (Ботевградско).

Важно е да проследим още една семантична промяна. Въз основа на народното вярване, че злите сили, наречени вещици, могат да се превръщат в големи нощни пеперуди и по този начин да вредят на хората, възниква и се утвърждава ново значение на *вещица*, *вещерица* ‘нощна пеперуда или друго насекомо’. Тази номинация е доказателство за действието на етнолингвистичния принцип. Резултатите от нея са отразени и в банатския говор. Това явление не е изолирано – в Панагюрище наричат *вещерици* точно големи нощни пеперуди, за които се

вярва, че са зли духове (Барболова и др., 2018, с. 58). *Вещер* в Западна България се отъждествява с вампир, тоест зъл дух, а в Банско така наричат насекомо, което пие кръвта на малките деца (Речник, 2018, с. 57). Така че значенията на *вещер* и *вещища* в банатския говор определено имат опора в други български диалекти и в традиционната ни култура.

Погледът към фактите от историята на българския език дава интересни резултати. Според едно проучване хората с особени дарби в средновековни ръкописи се назовават с лексеми от корените: *бая-*, *гад-*, *гат-*, *маг-*, *вещ-*, *враж-*, *врач-*, *влъх-*, *чар-*. Както показват данните от паметниците, през старобългарския и среднобългарския период тяхната употреба в официалната литература е ограничена. Запазени са отделни свидетелства, по които можем да съдим за действителното разпространение на тези лексеми (Мичева-Пейчева, 2020). Въпреки това всички названия в банатския говор намират опора в исторически зафиксирани употреби. Лексеми с корени *бая-* и *гат-* има в Симеоновия сборник; думата *врач* се среща в много от класическите старобългарски произведения; първата поява на корена *враж-* е в Синайския евхологий, а на *вещ-* е в надпис върху оловен амулет от 10. – 11. в. Думите с корен *маг-* са по-късни заемки от новогръцки (има и други хипотези за появата им) и се утвърждават в езика на новобългарските дамаскини през 17. в.

Съпоставката с данните от Речника на отец Маурицио от 1845 г. показват, че в него са включени лексемите *вещер* и *вещища*, *магьоско* и *магьосник*, *гатач* и *гатачка* които имат успоредици в банатския говор. Те назовават хора, които правят магии, и хора, които предсказват, пророкуват. На семантично равнище има пълно съответствие между лексемите в павликянския говор в Пловдивско и в Банат. В Речника на отец Маурицио има и лексеми с корен *бая-*: *бая* и *байене*. Точно от този корен е образувана банатската дума *баурк'а*, която единствено се свързва със семантиката ‘жена, която лекува с баене’. Както се вижда, българите католици в Пловдивско и в Банат използват едни и същи лексеми по фонетичен облик и значение.

Сред „различните“ хора има още една категория, която в специфичния контекст на конфесионалните особености на павликянското население добива особена стойност. Става дума за хората с различно вероизповедание, тоест еретиците. В банатския говор те се наричат *кривуверци*, а за ерес се използват *крива вера* и *кривуверство* (Vasilčin, 2015, с. 93). В книжовния ни език през Възраждането са запазени същите думи, които днес се осъзнават като остарели: *кривоверство* ‘изповядване на друга, различна вяра’ и *кривоверец* ‘човек с друга, различна вяра’ (РБЕ 8, 1995, с. 212). Те са сложни думи, образувани от прилагателното *крив* с преносно значение ‘неправилен, неверен’ и съществителното *вяра* със значение ‘религия, вероизповедание’. И в диалектите *крив* често се използва с преносно значение ‘неморален, лош’ и развива специфична семантика в традиционната култура, като назовава нечисти периоди в календара: *крива година*, *крив петък*, *крива сряда*, *крива неделя*, както и хора с физически недостатъци: *крив* ‘куц, хром, сакат’ и хора с лоши нравствени качества: *кривулец* ‘човек, който лъже’ (Севлиевско) и *кривулица* ‘нечестен човек’ (Годечко). Следователно номинацията на хората с различно вероизповедание в банатския говор отговаря на езиковите факти както в българския книжовен език, така и в диалектите

Съпоставката с данните в Речника на отец Маурицио установява, че се срещат диалектните лексеми *половерник* ‘еретик’ и *половерство* ‘ерес’. Лексемата *половерник* се свързва с *полуверник*, *полуверници*, диалектна номинация на родопските помаци, наред с *поганци* (Арнаутов, 2010, с. 49). Макар и различни по състав, названията *кривоверци* и *половерници* в езика на павликяните от Пловдивско и от Банат имат общ ономасиологичен признак, защото неправилната вяра е крива, тя е и полувяра, с накърнена цялост и стойност. Аксиологичната оценка за нея и в двата говора е отрицателна.

На хората *кривоверци* се противопоставят *палк'ените* ‘павликяните’, тези, които имат права, правилна вяра. Съвсем логично е, че от гледна точка на българите католици в Банат православието не може да бъде наречено права вяра. Затова в техния език се оформя устойчиво словосъчетание *влашка вера* със значение ‘православна религия’, например: *Българите у Българийа имат влашка вера* (Стойков, 1968, с. 52). Този пример на пръв поглед е фактически оксиморон – *влашки* означава ‘румънски’, следователно българската вяра се определя като румънска. Но всъщност в езика протича семантичен процес на разширяване, в резултат на който названието на румънското вероизповедание, което е православно, започва да се отнася за всички

православни, включително и за българите. В названието *влашка вера* ономазиологичният признак е етнически, докато в *крива вера* той е аксиологически.

3. Изводи

Анализът на езиковите факти в банатския говор с методите на етнолингвистиката и диахронната лингвокултурология показва, че за хората, медиатори между сакралното и профанното, съществуват няколко лексеми: *баурк'а*, *врачар*, *врачарка*, *гатачка*, *магьосница*, *връжатор*, *връжаторка*. От седем думи само две се отнасят за мъже, което безспорно доказва колко важна е ролята на вещата жена в устройството на битието на банатските българи. От семантична гледна точка е интересен фактът, че са засвидетелствани: четирикратно значението 'човек, който предсказва бъдещето, гадае' (при *врачар*, *врачарка*, *гатачка*, *връжаторка*) и четирикратно значението 'човек, който прави магии' (при *баурк'а*, *магьосница*, *връжатор*, *връжаторка*). Може да се предположи, че в обредността на банатчани именно тези хора имат специални функции при гадателни ритуали и магии за плодovitост, здраве и против зли сили.

Само лексемата *баурк'а* има и значение 'жена, която лекува с баене', докато в българските диалекти подобна семантика имат и думите с корен *врач-*, *вещ-*, *гат-*, *враж-* (срв. материала в Етнолингвистичен речник, 2021). Това обаче е изключение от общия извод при сравнението на езиковия материал от банатския говор с останалите български диалекти. То категорично установява пълно съответствие между процесите на номиниране на хората с различни дарби в Банат и в останалата българска езикова територия. Приведените примери доказват общността на говорите. Дори трансформациите на *вещер* и *вещица* като названия за 'зъл дух, който смуче млякото на кравите' и 'голяма нощна пеперуда или друго насекомо' имат своите успоредици в други български говори и се свързват с народни вярвания в българската традиционна култура.

При назоваването на еретиците в банатския говор се открива лексемата *кривуверци*, която има частични съответствия в българските диалекти: *половерници*, *полуверници*. Хората *кривуверци* влизат в опозиция с *палк'ените* 'павликяните', които имат правилна вяра, различна от *влашката вера* на българите и румънците.

Издавам благодарност за подкрепата на Фонд „Научни изследвания“ в рамките на проекта „Културната идентичност на банатските българи и българската католическа книжнина“, съгласно договор КП-06-Н70/1.

БИБЛИОГРАФИЯ:

АБДР

Архив на българския диалектен речник към Секцията за българска диалектология и лингвистична география в Института за български език. (ABDR. Arhiv na balgarskiya dialekten rechnik kam Sektsiyata za balgarska dialektologiya i lingvistichna geografija v Instituta za balgarski ezik.)

Абаджиева, М. (2020)

Ръкописният българско-италиански речник на отец Маурицио от 1845 г. Изследване и текст. София: Симолини 94, 327 с. (Abadzchieva, M. Rakopisniyat balgarsko-italianski rechnik na otets Mauritsio ot 1845 g. Izsledvane i tekst. Sofia: Simolini 94, 327 s.)

Арнаутов, М. (2010)

Родопските помаци. Народописно-исторически преглед. София: Български писател, 102 с. (Arnaudov, M. Rodopskite pomatsi. Narodopisno-istoricheski pregled. Sofia: Balgarski pisatel, 102 s.)

Барболова З., М. Симеонова, М. Китанова, Н. Мутафчиева, П. Легурска (2018) БЕР (1977)

Речник на народната духовна култура на българите. София: „Наука и изкуство“, 504 с. (Barbolova Z., M. Simeonova, M. Kitanova, N. Mutafchieva, P. Legurska. Rechnik na narodnata duhovna kultura na balgarite. Sofia: Nauka i izkustvo, 504 s.)

Български етимологичен речник. Т. 1. София: Издателство на БАН, 679 с. (BER. Balgarski etimologichen rechnik. T. 1. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 679 s.)

Бончев, Ат. (2002)

Речник на църковнославянския език. т. I. София: Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, 351 с. (Bonchev, At. Rechnik na tsarkovnoslavyanskia ezik. t. I. Sofia: Natsionalna biblioteka „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 351 s.)

- Витанова, М., В. Мичева, Й. Кирилова, К. Мичева-Пейчева, Н. Николова (2021)** *Етнолингвистичен речник на българската народна медицина*. София: Издателство на БАН, 367 с. (Vitanova, M., V. Micheva, Y. Kirilova, K. Micheva-Peycheva, N. Nikolova. *Etnolingvistichen rechnik na balgarskata narodna meditsina*. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 367 s.)
- Гегова, Ил. (2019)** *Социolingвистични аспекти на банатския говор*. Автореферат на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“. София: УИ „Св. Кл. Охридски“, 42 с. (Gegova, Il. *Sotsiolingvistichni aspekti na banatskia govor*. Avtoreferat na disertatsia za prisazhdane na obrazovatelna i nauchna stepen „doktor“. Sofia: UI „Sv. Kl. Ohridski“, 42 s.)
- Георгиев, М. (ред.) (2013)** *Българска народна медицина. Енциклопедия*. Второ преработено и допълнено издание. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 546 с. (Georgiev, M. (red.) *Balgarska narodna meditsina. Entsiklopedia. Vtoro preraboteno i dopalнено izdanie*. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“, 546 s.)
- Дьомина, Е. (1971)** *Тихонравовский дамаскин. Болгарский памятник XVII века*. Часть II. София: Издателство на БАН, 382 с. (Demina, E. I. *Tihonravovskii damaskin. Bolgarskii pamiatnik XVII veka*. Chast' II. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 382 s.)
- Иванова, А. (1967)** *Троянски дамаскин. Български паметник от XVII в.* София: Издателство на БАН, 397 с. (Ivanova, A. *Troyanski damaskin. Balgarski pametnik ot XVII v*. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 397 s.)
- Кочев, И., М. Тетовска-Троева, (1973)** *Словообразователни типове при деятелните имена в родопските говори*. – В: *Славистичен сборник*. София, Издателство на БАН, с. 257 – 264. (Kochev, I., M. Tetovska-Troeva. *Slovoobrazovatelni tipove pri deyatelnite imena v rodopskite govori*. – V: *Slavistichen sbornik*. Sofia, Izdatelstvo na BAN, s. 257 – 264.)
- Кочева, Е., И. Кочев (1973)** *Nomina augmentativa et pejorativa*. – В: *Славянска филология*. Т. 12. София: Издателство на БАН, с. 183 – 192. (Kocheva, E., I. Kochev. *Nomina augmentativa et pejorativa*. – V: *Slavyanska filologia*. Т. 12. Sofia: Izdatelstvo na BAN, s. 183 – 192.)
- Милетич, Л. (1900)** *Книжнината и езикът на банатските българи*. – В: *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, кн. XVI – XVII. София, с. 339 – 482. (Miletich, L. *Knizhninata i ezikat na banatskite balgari*. – V: *Sbornik za narodni umotvorenia, nauka i knizhnina*, кн. XVI – XVII. Sofia, s. 339 – 482.)
- Милетич, Л. (1987)** *Изследвания за българите в Седмиградско и Банат*. София: Наука и изкуство, 570 с. (Miletich, L. *Izsledvania za balgarite v Sedmigradsko i Banat*. Sofia: Nauka i izkustvo, 570 s.)
- Мичева, В. (2017)** *Лексемите с корен -vesht- в историята на българския език и култура*. // *Български език*, 2017, Приложение, с. 108 – 124. (Micheva, V. *Leksemite s koren -vesht- v istoriyata na balgarskiya ezik i kultura*. // *Balgarski ezik, Prilozhenie*, s. 108 – 124.)
- Мичева-Пейчева, К. (2017)** *Етнокултурната бинарност в средновековната българска литература*. София: ДиоМира, 265 с. (Micheva-Peycheva, K. *Etnokulturnata binarnost v srednovekovnata balgarska literatura*. Sofia: DioMira, 265 s.)
- Мичева-Пейчева, К. (2020)** *Книжовно и диалектно при назоваването на културни реалии в историята на българския език*. // *Български език*, 2, с. 158 – 175. (Micheva-Peycheva, K. *Knizhovno i dialektno pri nazovavaneto na kulturni realii v istoriyata na balgarskia ezik*. // *Balgarski ezik*, 2, s. 158 – 175.)
- Младенова, О., Б. Велчева (2013)** *Ловешки дамаскин. Новобългарски паметник от XVII век*. София: Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, 536 с. (Mladenova, O., Velcheva, B. *Loveshki damaskin. Novobalgarski pametnik ot XVII vek*. Sofia: Natsionalna biblioteka „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 536 s.)
- Неделчев, Н. (1994)** *Диалект на българите-католици (Северен павликянски говор)*. Велико Търново: Абагар, 323 с. (Nedelchev, N. *Dialekt na balgarite-katolitsi (Severen pavlikyanski govor)*. Veliko Tarnovo: Abagar, 323 s.)
- Нягулов, Б. (1999)** *Банатските българи. Историята на една малцинствена общност във времето на националните държави*. София: Парадигма, 366 с.

- Попконстантинов, К. (2002)** (Nyagulov, V. *Banatskite balgari. Istoriyata na edna maltsinstvena obshtnost vav vremeto na natsionalnite darzhavi*. Sofia: Paradigma, 366 s.) Оловен амулет с апокрифен текст от Варненския музей. – В: *Търновска книжовна школа*. Т. 7. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, с. 283 – 286. (Popkonstantinov K. Oloven amulet s apokrifnen tekst ot Varnenskia muzey. – V: *Tarnovska knizhovna shkola*. Т. 7. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, s. 283 – 286.)
- РБЕ (1979, 1995)** *Речник на българския език*. Т. 2, 8. София: Издателство на БАН, 672 с., 864 с. (RBE. *Rechnik na balgarskiya ezik*. Т. 2, 8. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 672 s., 864 s.)
- Симеонов сборник (1991)** *Симеонов сборник по Светославовия препис от 1073 г.* София: Издателство на БАН, 730 с. (Simeonov sbornik. Simeonov sbornik po Svetoslavovia prepis ot 1073 g. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 730 s.)
- Старобългарски речник (1999, 2009)** *Старобългарски речник*. Т. I, II. София: Издателство „Валентин Траянов“, 1027 с., 1325 с. (Starobalgarski rechnik. Т. I, II. Sofia: Izdatelstvo „Valentin Trayanov“, 1027 s., 1325 s.)
- Старославянский словарь (1999)** *Старославянский словарь*. Москва: Издательство „Русский язык“, 842 с. (Staroslavianskii slovar'. Moskva: Izdatel'stvo „Russkii iazyk“, 842 s.)
- Стойков, Ст. (1967)** *Банатският говор. Трудове по българска диалектология*, кн. 3. София: Издателство на БАН, 489 с. (Stoykov, St. *Banatskiyat govor. Trudove po balgarska dialektologiya*, kn. 3. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 489 s.)
- Стойков, Ст. (1968)** *Лексиката на банатският говор. Трудове по българска диалектология*, кн. 4. София: Издателство на БАН, 325 с. (Stoykov, St. *Leksikata na banatskiyat govor. Trudove po balgarska dialektologiya*, kn. 4. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 325 s.)
- Фрейзър, Дж. (2006)** *Златната клонка*. Част I. София: ИК Рата, 512 с. (Frazer, Dzh. *Zlatnata klonka*. Chast I. Sofia: IK Rata, 512 s.)
- Цонев, Б. (1923)** *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. София: Държавна печатница, 552 с. (Tsonev, B. *Opis na slavyanskite rakopisi v Sofiyskata narodna biblioteka*. Sofia: Darzhavna pechatnitsa, 552 s.)
- Vasilčin, J. (2015)** *Vlasci Banatsci-balgarsci rečnic*. Timisoara: Waldpress.
- Vasilčin, J. (2022)** *Hurtite na banatscija balgarsci jazic*. Timisoara: Waldpress.